

осмислення, та відбувається протягом усього життя особистості.

Література

1. Антонюк С. До питання про сутність поняття "безперервна освіта" у контексті завдань сучасного державотворення / С.Антонюк // Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. – К.: НАДУ, 2005. – Вип. 2. – С. 373-381.
2. Баранова С. Особливості формування професійної компетентності вчителя / Світлана Баранова // Сучасна школа України. – 2009. – № 2(206), лютий. – С. 16-18.
3. Воронько Анна Професійна компетентність і культура вчителя / Анна Воронько // Школа. – 2010. – № 12 (60), грудень. – С. 16-20.
4. Гончарова І. Як керувати самоосвітою вчителів / І.Гончарова // Директор школи. Україна. – 2011. – № 5. – С. 48-51.
5. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність / І.А.Зязюн. – К. : Вища школа, 2004. – 421 с.
6. Кравцова І. Профкомпетентність у системі неперервної освіти / І.Кравцова // Директор школи. Україна. – 2010. – № 6. – С. 21-25.
7. Олійник В. Тенденції розвитку післядипломної освіти педагогів у європейських країнах / Віктор Олійник, Світлана Синенко // Шлях освіти. – 2001. – № 3. – С. 17-20.
8. Педагогічний словник / [ред.-упорядн. М.Д.Ярмаченко]. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 514 с.
9. Протасова Н.Н. Андрогогічна ідея і післядипломна освіта: постановка проблеми / Н.Г.Протасова // Шлях освіти. – 1998. – № 3. – С. 13-15.
10. Юцишин І. Михайло Галуцинський – український андрагог / І. Юцишин // Школа виховання і навчання. – 1931. – Ч. 8. – С. 23-285.

Анотація

У статті проаналізовано зміст та стан дослідженості порушеної проблеми в історико-педагогічній науці України; узвиразнено її актуальність та основні напрями використання в післядипломній педагогічній освіті та підвищенні кваліфікації учителів на сучасному етапі. Вивчено її організацію, що здійснювалась відповідно до вимог розвитку усіх сфер суспільства і була зумовлена впливом зовнішніх та внутрішніх факторів, а також необхідністю подолання суперечностей між чинними вимогами до професійної педагогічної діяльності й рівнем підготовленості педагогічних кадрів.

Аннотация

В статье проанализированы содержание и уровень разработки данной проблемы в историко-педагогической науке Украины; конкретизированы актуальность и основные подходы ее внедрения в практику последипломного педагогического образования и повышения квалификации учителей. Изучено ее организацию, которая была обусловлена наличием внешних и внутренних факторов, а также необходимостью преодоления противоречий между существующими требованиями к профессиональной педагогической деятельности и уровнем подготовки педагогических кадров.

Summary

The state is exposed and developed of problem of research is analysed in scientific literature. Organization of continuous education is trained at a different level, that was carried out accordingly requirements of development of all spheres of society and conditioned by the presence of external and internal factors, and also necessity of overcoming of contradictions between the existent requirements to professional pedagogical activity and level of preparedness of pedagogical shots.

Ключові слова: навчання через все життя, післядипломна освіта, підвищення кваліфікації, неперервна освіта, самоосвіта, творча самореалізація.

Ключевые слова: обучение всю жизнь, последипломное образование, повышение квалификации, непрерывное образование, самообразование, творческая самореализация.

Key words: lifelong learning, post-diploma education, in-plant training of pedagogical shots, continuous education, self-education, creative self-realization.

Подано до редакції 23.02.2012.

УДК 371.2(477.6)

©2012

Михайлова Д.В.

ВИЗНАЧНА РОЛЬ Ф.ХАРТАХАЯ У ВІДКРИТТІ ПЕРШИХ МАРІУПОЛЬСЬКИХ ГІМНАЗІЙНИХ ЗАКЛАДІВ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Реформування сучасної української освіти, проголошене Державною національною програмою "Освіта" ("Україна XXI століття"), вимагає від педагогів оновлення її змісту, форм і методів на всіх етапах навчання. Проте успішне вирішення поставлених перед державою завдань залежить від умілої організації цього процесу, високого професіоналізму й самовідданості тих осіб, які цим займаються. Необхідно також враховувати, що важливим чинником на шляху до змін є використання здобутків педагогічного історичного минулого. Його осмислення, аналіз і виокремлення найкращих взірців має стати основою сучасної освітянської політики.

Особливої уваги потребує вивчення досвіду започаткування середніх навчальних закладів на Донеччині, і зокрема, в Маріуполі, як одного з найуспішніших у справі загальнодержавного реформування освітянської галузі

середини XIX століття. Відповідь на це питання пов'язана з ім'ям Феоктиста Хартахає, дослідження діяльності якого становить не менший інтерес для педагогічної науки з огляду на її недостатню вивченість та безперечну актуальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми...

Питання організації Ф.Хартахаєм відкриття чоловічих та жіночих Маріупольських навчальних закладів супроводжується дослідженням життєвого шляху самого просвітителя, чим займався досить широке коло науковців. Однак число тих, хто безпосередньо зупинився на дослідженні процесу започаткування в Маріуполі гімназійної освіти, невелике. Серед них слід виділити І.Александровича, С.Калоєрова, Т.Криворотька, Г.Лях, П.Мазура, Г.Нейкірха, О.Петрашевського, С.Фатальчука, Л.Яруцького та інших.

Найбільш ґрунтовне і достовірне висвітлення цього питання ми знаходимо у працях Г.Нейкірха "Краткая историческая записка о Мариупольской гимназии", О.Петрашевського "Мариуполь и его окрестности" та сучасного науковця С.Калоєрова "Феоктист Хартахай". Проте й вони потребують певної систематизації та уточнення.

Формулювання цілей статті... Метою даної статті є здійснення аналізу процесу відкриття в Маріуполі перших гімназійних закладів та визначення ролі організатора народної освіти Феоктиста Хартахає.

Виклад основного матеріалу дослідження... Розвиток гімназійної освіти на Донеччині припадає на початок 70-х років XIX століття – час великих зрушень у політичному, економічному та соціальному житті України. Загальнодержавні зміни стали результатом низки реформ, започаткованих Олександром II, головною з яких у 1861 році було проголошення відміни кріпосного права. У цей час відбувається швидке становлення приватного підприємництва, відзначаються прогресивні зрушення у сільському господарстві, індустріалізації легкої та важкої промисловості, надшвидкими темпами здійснюється будівництво залізниць, залізничного й річкового транспорту, остаточно сформовується ринок.

Промисловий Донецький регіон, на території якого була зосереджена велика кількість вугільних, металургійних та машинобудівних підприємств, стає активним учасником вищезазначених процесів. Слідуючи вимогам технічного прогресу, власники великих промислових підприємств починають активне навчання своїх працівників.

Гостру необхідність в отриманні якісної загальної та професійної освіти відчуває і прогресивне населення Маріупольського повіту, в якому на той час зосереджувалася велика частка промислового потенціалу всієї Катеринославської губернії. Потреба міста у кваліфікованих робочих кадрах зумовила приплив до Маріуполя освітянської еліти, потенційно готової до навчання населення, збільшення мережі й типу навчальних закладів та вдосконалення змісту, методів і форм роботи в них. У цей час в повіті з'являються перші чоловічі та жіночі прогімназії, створені педагогом і просвітителем Феоктистом Хартахаєм.

Початок організації Ф.Хартахаєм процесу заснування прогімназій в м.Маріуполі припадає на період його педагогічної діяльності у Польщі. Фактично ще будучи викладачем 2-ї Варшавської чоловічої гімназії, на початку липня 1874 року Ф.Хартахай їде до Маріуполя і в заяві до міського голови пропонує міській Думі відкрити приватне училище 2 розряду з курсом прогімназії у складі підготовчого й першого класів за умови щорічного міського субсидювання та виділення приміщення. У майбутньому це училище, за задумом Ф.Хартахає, планувалося реорганізувати у державну гімназію [2, с. 1, 2].

Заяву Ф.Хартахає було заслухано і прийнято на засіданні Маріупольської міської Думи вже 15 липня. Міській управі було доручено створити комісію для розробки договору між Думою та Ф.Хартахаєм. Згідно з документом, Хартахай спочатку мав особисто отримати дозвіл на відкриття приватного чоловічого училища 2 розряду з курсом прогімназії від Міністерства народної освіти, після чого заснувати його не пізніше 15 серпня 1875 року в складі підготовчого і першого класів з подальшим щорічним розширенням одним класом.

Розпочавши клопотання перед найвищим навчальним керівництвом про отримання дозволу на відкриття в Маріуполі чоловічого училища і маючи велику надію на успіх у цій справі, Ф.Хартахай приймає рішення про ініціювання питання заснування в місті такого ж жіночого навчального закладу. З цією метою він знову звертається до міської управи і 24 грудня 1874 року укладає з нею договір про відкриття з 15 серпня 1875 року одночасно з чоловічим приватного жіночого училища 2 розряду з курсом прогімназії [3, с. 238, 239].

Однак відкрити жіночий навчальний заклад, згідно з тогочасним законом, який дозволяв це зробити виключно жінкам, Ф.Хартахай не міг. Саме тому, вірогідно, використовуючи свої студентські зв'язки, він звертається до вчительки Санкт-Петербурзької Петровської гімназії Олександри Генглез з проханням про виклопотання нею дозволу на відкриття в Маріуполі приватного жіночого училища [1, с. 52].

О.Генглез відповідає згодою на пропозицію Ф.Хартахає, і вони відразу розпочинають проведення підготовчої роботи з відкриття училищ. А незабаром отримують дозвіл від Міністерства народної освіти на заснування навчальних закладів.

Вважаючи мету щодо відкриття в Маріуполі перших середніх навчальних закладів досягнутою, та враховуючи те, що вже у серпні йому доведеться з головою поринути у навчальний процес, 1 березня 1875 року

Ф.Хартахай звільняється з посади вчителя 2-ї Варшавської гімназії й переїжджає до Маріуполя. Разом з Хартахаєм до Маріуполя переїжджає і О.Генглез.

Протягом наступних півтора місяця у навчальних закладах було успішно завершено підготовчу роботу та набір, і вже 15 серпня 1875 року чоловіче та жіноче училища 2 розряду з підготовчим і першим класами відчинили двері для своїх перших учнів.

Вважаючи питання заснування в місті гімназійної освіти виконаним лише наполовину, Маріупольська громадськість на чолі з Ф.Хартахаєм розпочинає процес відкриття в місті чоловічої державної гімназії. Відповідне питання неодноразово було заслухано на засіданнях Маріупольської міської Думи 21 грудня 1874 року, 26 липня, 24 серпня, 1, 6 та 17 вересня 1875 року [2, с. 5-9]. І в результаті депутатських обговорень було прийнято рішення при щорічному виділенні з міської казни по 18 тисяч рублів добитися від найвищого керівництва дозволу та субсидії на заснування в місті одразу двох гімназій – чоловічої та жіночої. Відповідальність за клопотання було покладено на членів спеціально створеної комісії з гласних Чабаненка, Гампера, Домонтовича, Коростовцева та Хартахая.

Виконуючи дане міською Думою доручення, члени комісії на чолі з Домонтовичем, Хартахаєм та Коростовцевим зустрічаються з міністром народної освіти графом Д.Толстим. Результат зустрічі виявився позитивним, про що свідчить телеграма, відправлена комісією відразу ж після її проведення: "Маріуполь. Пану міському голові. Уповноваження, надане нам Думою, виконали дуже успішно. Закінченням справи буде Бердянськ. Домонтович. Хартахай. Коростовцев" [2, с. 8]. Повторна зустріч членів комісії з міністром Д.Толстим відбулася вже на пароплаві під час подорожі останнього з Таганрогу до Бердянська. Вислухавши побажання маріупольської громадськості, граф дав повну згоду на клопотання, вказавши, що у листі маріупольців до імператора вони повинні мати постанову Думи про щорічне фінансування майбутньої чоловічої гімназії у розмірі 12 тисяч рублів, а також дані, які можуть служити поважним приводом до відкриття в Маріуполі чоловічої гімназії.

Вказівки міністра були виконані у точності, й 17 вересня 1875 року міська Дума винесла постанову, в якій разом з питанням про виділення коштів виклала свої доводи про життєву необхідність міста мати чоловічу гімназію. Її копію вже наступного дня було доставлено попечителю Одеської навчальної округи С.Голубцову.

Слід звернути увагу на сам текст клопотання, який, скоріш за все, за дорученням міської Думи був складений саме Феоктистом Хартахаєм, людиною з філологічною освітою, літературними здібностями і яка могла, як ніхто інший донести суть проблеми до вищої інстанції. Автор документу, на нашу думку, зміг не лише обґрунтувати потребу населення в освіті, а й підняти на поверхню проблеми, давно хвилюючі місцеву громадськість і у вирішенні яких, безперечно, було зацікавлене вище керівництво держави. Його суть зводилася до того, що в Маріупольському повіті проживає різнонаціональне, а відповідно й різномовне населення, нарід якого витісняють вживання російської мови. Об'єднуючою силою, на думку автора листа, має стати заснування єдиної гімназії. Ще одним аргументом на користь відкриття навчального закладу було те, що значна частина населення, жертвуючи суттєву частину своїх коштів, була вимушена посилати своїх дітей на навчання далеко за межі повіту – до Таганрогу, Ростова, Бердянська, Харкова та Катеринослава і тим самим обирати для них чужий, майже завжди невмілий та недбайливий нагляд [2, с. 10-12].

Як бачимо, таке звернення до Імператора не могло не отримати його належної уваги. І 27 січня 1876 року рішенням Державної Ради та повелінням Імператора було постановлено заснувати в м.Маріуполі Катеринославської губернії з 1 липня цього ж року чоловічу гімназію з підготовчим класом на основі Статуту й штату гімназії Міністерства народної освіти [1, с. 237]. 21 квітня Маріуполь отримує дозвіл на заснування в місті разом з чоловічою і жіночою гімназією у складі підготовчого і перших трьох класів з 1 липня 1876 року [3, с. 239, 240].

Керівником жіночого навчального закладу стала начальниця приватного училища О.Генглез. Місце директора чоловічої гімназії посів Ф.Хартахай.

Отримавши усі дозволи на відкриття й керівництво гімназіями, Ф.Хартахай стрімко розгортає роботу з пошуку приміщення для обох навчальних закладів та підбору педагогічних кадрів і службового персоналу. Для розміщення чоловічої гімназії було прийнято рішення використати приватний будинок купця 2-ї гільдії М.Хазанджі, жіноча гімназія розмістилася в будинку О.Чабаненка. Набагато складнішим виявився процес набору педагогічного штату. Не маючи в місті донині власних гімназійних викладачів, педагогічна рада прийняла рішення запросити таких з інших гімназій та прогімназій.

Урочисте відкриття Маріупольської чоловічої гімназії у складі підготовчого і 4-х перших класів відбулося 15 вересня 1876 року [1, с. 241]. Наступного дня, 16 вересня, у складі підготовчого і перших 3-х класів було відкрито і Маріупольську жіночу гімназію [1, с. 57]. У даних письмового донесення директора чоловічої гімназії Ф.Хартахая попечителю шкільної округи з приводу відкриття закладу містяться відомості про те, що у призначений день, 15 вересня, приміщення гімназії, а також подвір'я були переповнені народом; на гімназійній вулиці було припинено проїзд через те, що стояла велика кількість екіпажів. Урочистість почалася молебнем, у якому взяло участь усе без виключення духовенство і хор півчих. Закінчився молебен проголошенням багатоліття Пану Імператору, Пані Імператриці, Спадкоємцю Цесаревичу й Цесарівні, усьому Царському Дому, Його Ясновельможності Пану Міністру Народної Просвіти і Вельможному Пану [2, с. 20, 21].

Отже, перший набір в гімназії був невеликим, він був здійснений за рахунок випускників приватних училищ Ф.Хартахая та О.Генглея. Таким чином, станом на 1 січня 1877 року в гімназії навчається 148 осіб, 43 з яких – у підготовчому, а 40, 40, 12 та 13 відповідно у 1, 2, 3 та 4 класах [2, с. 21]. У жіночій гімназії у цей же період навчання проходило 129 дівчат, зокрема 50 – у підготовчому, 32 – у першому, 33 – у другому та 14 – у третьому класах [3, с. 243].

Як у чоловічій, так і в жіночій гімназії право на навчання мали діти усіх віросповідань, верств і навіть іноземці. Показник віросповідання хлопчиків за весь період існування гімназії був таким: православних 66-85%, євреїв 8-28%, римських католиків 1,3-5%, лютеран 0-3,6%. Становий показник передбачав розподіл дітей, чий батьки носили духовне звання, були дворянами і чиновниками, почесними громадянами і купцями 1 гільдії, купцями 2 гільдії й міщанами, селянами, належали до козацького стану й були іноземцями. Найбільшу чисельність з них становили сини купців 2 гільдії й міщан 30-65%, дворян і чиновників 12-32% та сільського населення 9-25%. Показники віросповідання і стану дівчаток дещо відрізнялися: православних налічувалося від 62,3 до 82%, єврейок 11-36%, католичок 1-6%, лютеранок 0-1,5%. Розподіл учениць за становою приналежністю мав такі показники: доньок купців і міщан 53,5-77%, дворян і чиновників 9-28% та селян 7-35%.

Цікаві статистичні дані знаходимо стосовно національного складу вихованців гімназій. Так, станом на 1918 рік у чоловічій гімназії з 1007 учнів налічувалося: 426 (42,3%) – росіян, 219 (21,7%) – євреїв, 196 (19,5%) – греків, лише 125 (12,4%) – українців та 41 (4,1%) – поляків [9, с. 74, 75].

З вищезазначених показників щодо розподілу учнів на верстви видно, що найбільшу чисельність гімназистів становили діти заможних батьків – купців і міщан, які могли без проблем сплачувати за навчання. Адже суми зборів в обох гімназіях були чималими. Так, річний внесок за навчання в чоловічій гімназії на час її відкриття складав 20 рублів у підготовчому та 30 рублів в основних класах, у жіночій – 15 і 25 відповідно. Але поступово плата в навчальних закладах збільшувалася. Наприклад, вже у 1893 році за право навчання в чоловічій гімназії учні повинні були внести щорічно по 30 рублів у підготовчому класі та по 40 – в основному [4, с. 40], у жіночій гімназії ці внески доходили до 100 рублів [7, с. 15].

Ф.Хартахай розумів, що за таких обставин навчання дитини значно ускладнювалося, а для сільської сім'ї ставало неможливим. У зв'язку з цим вже з 1878 року рішенням навчального відомства найбідніші гімназисти почали отримувати допомогу. Вона полягала у виплаті грошових сум, які йшли на сплату за навчання і додаткових платних дисциплін – креслення, малювання, а також у виданні учням форми, навчальних посібників та ліків [2, с. 36; 3, с. 241].

Вже в 1881 році за ініціативи Ф.Хартахая в чоловічій гімназії засновується “Товариство для допомоги нужденним вихованцям Маріупольської гімназії” [2, с. 36]. До його членського складу входило 60-70 осіб. Це були заможні чиновники, купці й землевласники, які робили внески в казну по 5 рублів на рік. Іншими видами грошових надходжень були допомога від міського земства, виручені кошти від публічних лекцій викладачів, спектаклів, концертів та музичних вечорів, пожертви, а також відсоток від капіталу. Накопичені кошти йшли на стипендії для гімназії, сплату за навчання найбідніших, їхнє забезпечення сніданками, одягом та взуттям, підручниками та на видачу допомоги випускникам [5, с. 81-83].

У 1908 році така ж установа під назвою “Товариство допомоги незаможним ученицям Маріупольської Маріїнської гімназії” була створена і в жіночій гімназії, яка, окрім вище вказаних статей доходу, ще заробляла з прибутків учнівської їдальні [1, с. 57, 58].

Найсумлінніші учні, які досягали високих успіхів у навчанні, в обох гімназіях нагороджувалися стипендіями. Протягом усього періоду існування навчальних закладів тут налічувалася велика кількість стипендій, започаткованих земськими зборами, міською думою та приватними особами.

Відкрита на початку 1876-1877 навчального року в складі підготовчого й перших трьох класів Маріупольська жіноча гімназія з кожним новим навчальним роком доповнювалася наступним вищим класом і до початку 1880-1881 навчального року складалася з одного підготовчого та 7 основних класів. Свого повного складу – підготовчий і 8 класів цього ж року досягла і Маріупольська чоловіча гімназія. Тоді відбувається і перший випуск гімназистів. У чоловічій гімназії атестат зрілості отримали 4 учня 8 класу, зі стін жіночої гімназії було випущено 8 учениць.

Варто зазначити, що і до цього часу загальна кількість учнів залишалася невеликою. На момент першого випуску в 1881 році у чоловічій гімназії нараховувалося 186 учнів, а в жіночій – лише 137 осіб. Стабільний приріст вихованців у чоловічій гімназії починає спостерігатися з 1896 року з чисельністю 210 осіб. У 1902 році тут вже навчається 401 учень, а в 1905 – 493. До цього часу в закладі вже існувало 13 класів: 8 основних, 4 паралельних та 1 підготовчий. У жіночій гімназії помітні зміни у чисельності гімназисток відбуваються вже з 1892 року – тоді налічується 205 учениць. У 1900 році їхня кількість зросла до 430 осіб, у 1904 – до 621, а в 1916 – аж до 847 учениць, які розміщувалися у 20 класах: 7 основних, 7 паралельних, 1 додатковий 8-й клас та 1 паралельний йому, а також 4 підготовчих класи.

Одночасно зі збільшенням чисельності учнів відбувалися зростання кількості викладачів, зміцнення й покращення матеріально-технічної бази, поповнення бібліотечних фондів науково-методичною літературою.

Станом на 1 січня 1905 року чоловіча гімназія мала бібліотеки: фундаментальну й учнівську із загальною кількістю більше 8,5 тисяч назв книг; кабінети: фізичний, природничо-історичний, малювання; музеї: історико-географічний, історико-церковно-археологічний [6, с. 5-9]. Жіноча гімназія на цей час мала фундаментальну й учнівську бібліотеки – майже 3 тисячі назв книг та кабінети: фізичний і природничих наук [8, с. 6, 7]. Пізніше заклад поповнився кабінетом рукоділля, а також гімнастичною й актовою залами.

1880 року на честь 25-річчя царювання імператора Олександра II чоловіча гімназія була названа Олександрівською, назви Маріїнська, на честь дружини імператора Марії Федорівни, була удостоєна жіноча гімназія.

Керівництво Ф.Хартахая навчальним закладом, на жаль, було дуже коротким. Усього через 4 роки, 25 березня 1880-го, він помирає. Його справу на посаді директорів чоловічої гімназії пізніше продовжили Г.Нейкірх (1880-1883), Н.Броницький (1883-1891), Г.Тимошевський (1891-1907) та С.Квитницький (1907-1918).

Важко переоцінити той внесок, який зробив Феоктист Хартахай у справу розбудови народної освіти Маріупольщини. У стінах гімназій свідченням пам'яті організатора перших середніх навчальних закладів Маріуполя стали заснування стипендій імені Ф.Хартахая та розміщення його портрета. Слова подяки й пошани засновнику гімназій прозвучали від маріупольської громадськості під час відзначення 25-річчя навчальних закладів.

Заснування перших середніх навчальних закладів без перебільшення стало для Маріупольського повіту кроком у майбутнє, принісши велику користь його населенню та загальну славу. Не дивно, адже зі стін чоловічої гімназії вийшло чимало відомих людей. Серед них психолог і філософ Г.Челпанов, учні з історії мистецтв Д.Айналов та у галузі медицини – академіки М.Авербах і В.Іванов, професор філософії права В.Камбуров, видатний селекціонер, академік М.Хаджинов, всесвітньо відомий полярник Р.Самойлович та інші [1, с. 60].

Останній випуск чоловічої гімназії відбувся 1919 року.

Висновки... Таким чином, здійснивши ґрунтовний аналіз складових внеску Ф.Хартахая у відкриття чоловічих та жіночих Маріупольських прогімназій і гімназій, можна зробити наступні висновки.

1. Історія започаткування середньої освіти в Маріупольському повіті починає свій відлік з 15 серпня 1875 року – дати відкриття одразу двох середніх загальноосвітніх навчальних закладів – приватних чоловічого та жіночого училищ 2-го розряду з курсом прогімназії. Логічним продовженням розпочатої справи стає заснування через рік, 1 липня 1876 року, в Маріуполі державної чоловічої гімназії у складі підготовчого і перших чотирьох класів та державної жіночої гімназії у складі підготовчого і перших трьох класів.

2. Натхненником та ініціатором справи започаткування народної освіти в Маріупольському повіті, без сумніву, вважається педагог Феоктист Авраамович Хартахай. Докладаючи титанічних зусиль, ним був організований і здійснений процес започаткування закладів від початку до кінця: виклопотання перед Міністерством народної освіти про отримання дозволу на відкриття навчальних закладів, пошук відповідних приміщень, підбір педагогічного штату, створення матеріальної бази гімназій, набір перших учнів, керівництво закладами тощо. Усе це стало можливим завдяки його багаторічному педагогічному досвіду, професійній грамотності, наполегливості та великій любові до рідного краю.

3. Навчальні заклади відкрили вільний шлях до навчання дітей усіх віросповідань та верств. Переважна більшість гімназистів належала до православних купців та міщан. Плата за навчання була порівняно невеликою, але з роками збільшувалася, що значно ускладнювало навчання дітей з бідних сімей. На їхню допомогу прийшли спеціально створені товариства, започатковані за ініціативи Ф.Хартахая спочатку в чоловічій, а потім і жіночій гімназії. Установи сплачували за навчання найбідніших учнів та надавали іншу необхідну допомогу. Найсумлінніші учні заохочувалися стипендіями. Загальна кількість учнів в перші роки існування гімназій була невеликою, але поступово бажаючих вчитись ставало дедалі більше, що стало результатом розширення закладів паралельними та підготовчими класами. Ріст числа учнів супроводжувався ростом числа викладачів, підвищенням рівня науково-методичної роботи й покращенням матеріально-технічної бази.

Таким чином, можна зробити загальний висновок, що відкриття перших середніх навчальних закладів в Маріуполі стало можливим лише завдяки як новій державній політиці, спрямованій на соціальне і культурне відродження, так і за умов наявності суб'єктивного чинника – організаційного таланту Ф.Хартахая. Навчальні заклади змогли забезпечити потребу населення у підвищенні рівня своєї освіченості й автоматично стали кузницею робітничих кадрів.

Разом з тим, з огляду на короткі терміни й успішне вирішення кожного з поставлених питань, досвід започаткування середньої освіти в Маріупольському повіті слід вважати одним з найбільш вдалих у справі вседержавного реформування народної освіти. Організаторські ж здібності батька цієї справи Феоктиста Хартахая цілком можуть стати прикладом ефективної управлінської діяльності у сфері освіти.

Література

1. Калоеров С.А. Феоктист Хартахай [Текст] / С.А. Калоеров. – Донецьк : Юго-Восток, 2007. – 379 с.
2. Краткая историческая записка о Мариупольской гимназии [сост. Г.Нейкирх]. – Мариуполь : Тип. А.А.Франтова, 1881 – 37 с.

3. Мариуполь и его окрестности : отчет об учебных экскурсиях Мариупольской Александровской гимназии / [сост. О.Петрашевский]. – Мариуполь : Типография А.А.Франтова, 1892. – 461 с.
4. Отчет о состоянии Мариупольской Александровской гимназии за 1893 гражданский год. – Мариуполь : Типо-литография А.А.Франтова, 1894. – 77 с.
5. Отчет о состоянии Мариупольской Александровской гимназии за 1901 гражданский год. – Мариуполь : Типография Э.И.Голдрин, 1902. – 99 с.
6. Отчет о состоянии Мариупольской Александровской гимназии за 1904 гражданский год. – Мариуполь : Типография Э.И.Гольдрин, 1904. – 81 с.
7. Отчет о состоянии Мариупольской Мариинской женской гимназии за 1893 гражданский год. – Мариуполь : Типо-литография А.А.Франтова, 1894. – 77 с.
8. Отчет о состоянии Мариупольской Мариинской женской гимназии за 1904 гражданский год. – Мариуполь : Типография Э.И.Гольдрин, 1905. – 59 с.
9. Фатальчук С.Д. Становлення та розвиток гімназійної освіти Східноукраїнського регіону (друга половина XIX – початок XX століття) : монографія / С.Д.Фатальчук – Слов'янськ : Видавець Маторин Б.І., 2010. – 206 с.

Анотація

У статті розглядається питання аналізу процесу започаткування і становлення перших гімназійних закладів Маріуполя другої половини XIX століття. З'ясовується роль і значення організаторської діяльності Феоктиста Хартахаєва у цій справі.

Аннотация

В статье рассматривается вопрос анализа процесса основания и становления первых гимназических заведений Мариуполя второй половины XIX столетия. Выясняется роль и значение организаторской деятельности Феоктиста Хартахаева в этом деле.

Summary

In article the question of the analysis of process of the basis and development of the first classical secondary schools of Mariupol in the second half of XIX century is considered. The role and value of organizing activity of Feoktist Khartakhay in this business is found out.

Ключові слова: народна просвіта, Маріупольська чоловіча гімназія, Маріупольська жіноча гімназія, Феоктист Хартахай.

Ключевые слова: народное просвещение, Мариупольская мужская гимназия, Мариупольская женская гимназия, Феоктист Хартахай.

Key words: national education, Mariupol classical secondary school for man, Mariupol classical secondary school for woman, Feoktist Khartakhay.

Подано до редакції 13.02.2012.

Рекомендовано до друку докт.пед.наук, проф. Кучерявим О.Г.

УДК 371.1(12)+3.32(327)

©2012

Чернишова Н.О.

МУЛЬТИКУЛЬТУРНИЙ КОНЦЕПТ І ЄВРОПЕЙСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК АКсіОЛОГІЧНІ СКЛАДОВІ ПОЛЬСЬКОГО ВИХОВНОГО ІДЕАЛУ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Політика мультикультурності та європейської ідентичності відіграє важливу роль в сучасній об'єднаній Європі, однак під час економічної кризи Європейському Союзу довелося зіткнутися з таким явищем як занепад європейських цінностей, який не міг не вплинути на розвиток педагогічної культури в освітньому процесі окремих країн-членів європростору. Слід зауважити, що в цей час активізувався розвиток педагогіки культури молодого члена Євросоюзу – Польщі. Отже, процес "мультикультурності", від якого нині певною мірою відсторонюється Європа, переосмислюється польським етносом. Культурний релятивізм відбивається і на формуванні польського виховного ідеалу та відображається на особистості сучасного вчителя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Існуюча джерельна база з питань етноаксіології відзеркалена у роботах польських дослідників Б.Навровичинського, Б.Суходольського, С.Шумана, Ф.Знанецького, В.Оконя, які розглядали зв'язок особистості з об'єктивними цінностями культури, їхню інтеріоризацію – і як наслідок – збагачення духовного світу. Вчені стверджували, що людина всотує в себе цінності культури, в якій вони виховуються, а носіями останньої виступає мова, звичаї, система знань, наука, література та мистецтво. Разом з тим приєднання до будь-якої спільноти передбачає зіткнення культур. Отже, в своїх дослідженнях вчені прагнули дати відповідь на питання: яким чином мультикультурний концепт пов'язаний з процесами, що зараз відбуваються у сучасній Європі? До вивчення європейської ідентичності, мультикультурності звертались М.Кастельс, С.Хантінгтон, К.Котловський, К.Денек, С.Драгоєвич. На базі останніх наукових досліджень доцільно говорити про створення сучасної моделі європейського виховного ідеалу, яка розглянута у статті на прикладі західного сусіда України – Польщі, де